

**1. Predmet.** Ötən il olduğu kimi, 2019-un da ədəbi tənqid monzərəsinə yenə Elçin Nizami "Masluyotimizni bu üçün janrı boy-nuna atrıq? Tənqidimiz və ədəbi prosesi-miz ətrafında bir neçə söz" məqalələr sıra-sı ("525-ci qəzet" və "Ədəbiyyat qəzeti", 2, 8, 16 mart 2019) və eyni adı kitabından (Baki, "Təhsil", 2019) başlamaq görürük. Başlıca ona görə ki, məqalələr də, kitab formatında nəşri də 2019-un tənqid faktıdır və həm də çağdaş ədəbiyyatı, tənqid və ədəbi prosesi bütövlükdə hədəfləyən, predmetləşdirən, əhatə etməyə çalışan, haqqında söz deyən, fikir yürüdü yeganə tənqid hadisəsidir.

Bir də bəlkə bura artırmaq olar Elnarə Akimovanın tənqid məqalələrindən ibarət çoxhəcmli "Düşünce zamanı - ədəbi tənqid diskursu kimi" toplusunu (Baki, "Elm və təhsil", 2019) və yenə də onun metodloru-ğu ilə ərsəyə gələn sanballı "Müstəqilliyin ədəbiyyatı müzakirə diskursunda. "Ədəbiyyat qəzeti"nin müzakirə saati" kitabını (Baki, "Elm və təhsil", 2019). Hər iki kitab kifayət qədər yaxşı rəylər də doğur-muşdur...

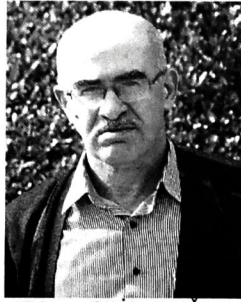
**2. Konflikt.** Tənqid - polemika, müzakirə, müzakirələrdə hasil olan həqiqətlər deməkdir. Elçinin "tənqidimiz və ədəbi prosesi-miz ətrafında" məqalələri və eyni adı tənqid kitabı da elə buna çağırır. Odur ki, ilin ortasında "janrın məsuliyəti və tənqidçilər" barəsində çəkinmədən polemikaya girib, "2018-ci il: ədəbi tənqid refleksi" adlı məqalədə "Ədəbiyyat qəzeti", 29 iyun 2019) sira faktları, dəlillər, müləhizələr təsbit etməyə çalışmış: bas bizdə ədəbi tənqid var, hələ bəlkə ədəbi prosesi-mizin ən güclü faktorudur. Üstəlik möhöz tənqid ətrafında polemikanın, narazılığın, "şikayət" in olması (o cümlədən Elçin Nizami kitabında) janrın hərəkatına dəlalat edir...

Yox, əgər yoxdursa, ədəbi tənqid yox, çağdaş ədəbiyyatımız, ədəbi-bədii proses, romanlar, hekayələr, şeirlər, yazarlar, şairlər barəsində bir o qədər "şikayət", narazılıq yoxdur... Polemika, müzakirə, mübahisə azdır ki, bu da: çağdaş ədəbiyyatımızda nələr baş verdiriyini görməyə, bilməyə əngəl olur. Və bu yerdə tənqidçi Elçinin narahatlığının ikinci tərəfinə ("...və ədəbi prosesi-miz" biz də şərik oluruq...

**3. Polemika məqamı.** Polemika, müzakirə çox vacibdir. Tənqidçi Elnarə Akimova "Düşünce zamanı - ədəbi tənqid diskursu kimi" kitabında çağdaş ədəbiyyatımızı analitik və "müstəqillik dövrü" nün qazandırdığı təcrübə işığında ("Nasr diskursu kimi. Roman haqqında. Hekayə haqqında", "Poema diskursu kimi", "Poeziya - zamanı baxış kontekstində", "Düşünce zamanı", "Ədəbiyyat elm kimi", "Mənəvi diskurs", "Analiz yazıları: problemlər, müləhizələr", "Uşaq ədəbiyyatının dünənə və bugünü") xeyli uğurla təqdim edir. Yazılarının miqyası, mövzu əhatəsi, problem çövrü, çağdaş ədəbiyyata bələdlik və peşvəlik üsulu və daha bir çox cəhətlər kitab haqqında rəylərdə də (Azər Turan, Nizami Cəfərov, Moti Osmanoglu) təqdirini qazandı. Kitabı diqqət çəkəndə niyyət bəşadirdir. Elnarə Akimovanın tənqidçi diskursunda möhöz janra yaranış fəkildə "şikayət" o da yer var; müəyyən məqalədə ədəbi cərəyanlar, roman, poema janrı, tənqidsənəliş və s. ətrafında çağdaş ədəbiyyatımızdan "şikayət" notlarına da cəsarət edir. Və təsəddüf deyil ki, dərhal polemik söz, fikir yaranır, ressenzəntorlə mübahisələrdə ədəbiyyatımız həmin nöqtələrdən daha da aydın görünməyə başlayır. Təfəssilat getmədən deyim ki, məsələn, roman polemikasında janrın ideoloji keçmişini, çağdaşlığını və stixiyalı sabahı mü-

# Tənqid və ədəbi proses - 2019

## ("şikayət" tezisləri)



Tehran ƏLİSANOĞLU

bahisələrində nə müəllifin, nə də akademik Nizami Cəfərovun deyil, mən daha çox tənqidçi Moti Osmanoglu'nun mövqeyini bölüşürəm...

Təəssüf ki, bizim ədəbi prosədə bu hallar epizodikdir; və ədəbiyyatımız polemik mənzərələrə açılmadığındadır ki, ümumən də "özündə-şey" qalib çağdaşlığa əqla bilirmiz...

**4. Kontekstlər.** Ədəbi tənqiddən məxsusi şikayəti yox; ötən ilin qeydlərinə, 2019-un da proses materiallarını qatıb, bir daha təkrar edə bilərəm: istər tənqidçiləri-miz, istərsə digərlərinin də birikdiyi ədəbi tənqid korpusumuz günün ədəbiyyatı gelişmələrində ən intensiv iştirakda bulunurlar. Amma çağdaş ədəbiyyatımız müstəvisində yox, daha çox onu əhatələyən kontekstlərdə; sanki çağdaş mətlərə, tekstə çox da uğramayıb, ədəbi tənqid kontekstlər cizir, ədəbiyyatı da bu müstəvilərə dəvət edir...

Bu, ilk növbədə, ədəbiyyat tarixçiliyi kontekstidir. Son illərin ən konseptual ədəbiyyat tarixçiliyi işi, şübhəsiz ki, akademik İsa Həbibbəylinin "Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirilmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" monoqrafiyasıdır (Baki, "Elm", 2019). Bu, böyük ədəbiyyatşünaslıq faktıdır və sözsüz ki, ədəbiyyatşünaslığa dair mürəzəmə ətrafı dəyərləndirələcəkdir. Birco məqamı vurğulamaq istərdim: bu cür köklü konsepsiyalar realizə üçündür və o da sevincindir ki, bu əsasda akademik İsa Həbibbəylinin rəhbərliyi ilə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda artıq on cildlik ədəbiyyat tariximiz hazırlanır. Son sovet dönməndən başlayaraq yeddincə qərdə də hələ başa çatmayan buçünlüdü "şikayət" ni işi guman ki, elə konsepsiyasızlıqda axtarılmıyış...

Akademik İsa Həbibbəylinin böyük ədəbiyyatşünaslıq işini burada ona görə xatırlatdım ki, onovari tarixçilik konsepsiyası bir hünər işidir; tənqid indi daha çox alternativ tarixçilik modellərinə meyl edir və bu heyndə orijinal baxış torzi sorguloməyə çalır. Tənqidçi Cəvənşir Yusiflinin son illərdə mətbuatda reallaşdırıldığı bir sıra layihələrini ("Formanın müqəddəs siri" - Ədəbiyyat qəzeti, 12, 19 yanvar 2019; "Ədəbiyyat tarixi matnələrə virtual əlaqələr kontekstində" - ƏQ, 2 mart 2019; "Mirzə Cəlil

məqamı" - ƏQ, 8 mart 2019; "Səslə mənə arasında uzanan torəddüdlərin tarixçisi - ƏQ, 23 noyabr 2019 və s.), o sirdən "Motn, işarə, mənə" (Baki, "Mütercim", 2019) kitabını bu qəbildən bilmək olar. Tənqidçi Rüstəm Kamalın əsasən Molla Pənəhdən günümüzcə ədəbiyyatımızın arxetipik və semiotik gizinləri üzərində gəzişən çoxsaylı məqalələrini ("Şairin tü-fəngi" - 14 dekabr, "Anima (XIX əs Azər-baycan ədəbiyyatında qadın ruhu" - ƏQ, 20 aprel, "Zərli paqonlar işığında tövbə məqamı" - ƏQ, 21 sentyabr, "Cəlil Məmmədqu-luzadə: Əlyazma magiyası" - ƏQ, 21 dekabr, "Əbdürrəhman bəyən cənnət səyahəti" - ƏQ, 16 fevral, "Dostlar, bədəlləri qaldırın, içək" - ƏQ, 2 fevral, "Papirosum yana-yana" - ƏQ, 16 mart, 2019 və s.) bu sirdən saymaq olar. 2019-cu ilin sonuna hazırladığım, təzə ilə işiq üzü görsə də, "T. Mustafayevin Ədəbiyyatı söhbəti" də bu sayaq alternativ modellərdədir; 25-23 il əvvəl qələmə alınsa da, mənimçü gündəmliyini saxlayır...

Yazıcı Anarın cari ilimizdə böyük rezonans qazılan "Yaşamaq haqq" monumental əsəri işiq üzü gördü; kitabdan bir sıra ədəbi-tarixi oçerklər (Əlibay Hüseynzadə, Seyid Hüseyn, Abdulla Fariq, Qəntəmir haqqında oçerklər və s.) artıq 2019-da "Ədəbiyyat qəzeti" və "525-ci qəzet" də dərc olunduşdu ki, tarixçiliş sirdənən sayıla bilər. Tənqidçi Vaqif Yusifli ötan yəzili ədəbiyyat portretlərini təqdim edən "Köhnə kişilər" silsiləsi (Süleyman Rüstəm, Osman Sarıvelli, İlvi Fəndiyev, Gülhüseyn Hüseynoglu, Fikrət Sadıq, Abbas Zamanov, Qəzənfər Paşayev haq.) bu sirdə birikən portret-oçerklər (Anar, Rəsul Rza haqqında yazılar) daha bir "Yaşamaq şairləri" layihəsinə (Sərdar Əsəd, Rəfiq Zəkə, Məmməd Aslan haq.) artırdı ki, yanın kəmişin ədəbiyyat tarixinə körpü salır. Tənqidçi Moti Osmanoglu'nun 2019-cu ilde dərc olunan məqalələri də ("Janrı yaddaş, sovsə zamanın çağırışı" - ƏQ, 2 fevral, "Ki-çik janrın böyük sargızışı" - ƏQ, 5 oktyabr, "Ədəbiyyatımızda Füzuli məsələsi" - ƏQ 14, 21 dekabr 2019 və s.) əsasən ədəbiyyat tarixçiliyi səmtindəndir, XIX əsrin ikinci yarısı - XX əsrin əvvəlləri ədəbiyyat şübhələri bir daha gündəmə gətməklə, həm də faktoloji və filoloji yeni tərzlərlə molum həqiqətləri yoğunlaşdırır və dolğunlaşdırır...

2019-cu il Azərbaycan Prezidentinin sərəncamı ilə həm də "Nasimi ili" kimi ya-şadıq; ictimai-mənəvi, ədəbi-mədəni dəyərlər, o cümlədən elmi biliklərlə nə qədər artırdığımız digər mürəzələlər saxlayıb, burda mən ədəbi tənqid müstəvisində görünən Nəsimi obrazına diqqət çəkirdim. Çoxsaylı ədəbiyyatşünaslıq kitabları ilə yanaşı, ədəbi mətbuatda Nasimi mövzusu əsasən iki istiqamətdə göründü; sərin dövrünə nüfuz edən, yaradıcılığını təfəssil aradaşın yeni ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatları (İsa Həbibbəyli, Fəridun Qurbansoy, Fəridə Əzizova, Məhri Quliyeva, Kamran Əliyev, Möhsüm Nəğisoylu, Sayman Aruz və b. yazılar) və bir də bugünlü Nəsimi monolarından çıxış edən (Niyazi Mehdi, Rahid Ulusev), hüfəri

görüşlərlə yanaşı Nəsimini həm də dünyə-vi şair kimi yaxın məsafələrdən görənən (Rəhim Əliyev) tənqid yazıları...

Klassikan günümüzəndə necə oxumağın nümunəsini Məmməd Cəfərin "Füzuli dü-şünür" əsəsinəndən yarım əsr sonra Kamal Abdulla "Füzuli xatırlayır" sira əsəlləri ilə verdi və bu baxımdan, "Füzuli xatırlayır", şübhəsiz ki, ilin böyük tənqid hadisəsidir. "Ədəbiyyat qəzeti"ndə sira parçaların dərcindən sonra Kamal Abdulla əsəri "Mənəm Füzulim" adı ilə kitab formatında təqdim etdi (Baki, "Mütercim", 2019); ön sözüdə də vurğuladıq kimi, Məmməd Cəfər kontekstində Cahangir Cahangirovun "Füzuli kantatası" və Səttar Bəhlulzadənin Füzuli düşüncələrini də fon olaraq artırdı. Və yarım əsrdən də çox günümüzün bu üçlü (söz-musiqi-rosm) Füzuli reallığında, gizinlən qatlar sərəffı ("Gizli Dədə Qorqud" u xatırlayaq) elə yerlərdə nüfuz etdi, elə yerlərdə olmağı bacardı ki, Füzuli göylərindən enib indiyəcan kimsə bu yerlərdə olmamışdı. "Füzuli məsələsi"ndə bu çox vacibdir və Kamal Abdulla bunu eddi...

Tarixçilik müstəvisi ilə yanaşı, ədəbi tənqidimiz çağdaş prosese təklif etdiyi daha bir sıra - dünya ədəbiyyatı kontekstində. Bir sirdən "Ədəbiyyat qəzeti"nin bir para proses layihələri məxsusi diqqətə gə-lir. Tənqidçi Cəvənşir Yusiflinin fransız, ingilis, italyan poeziyasını analitik təqdim etmək cəhdlərini; tənqidçi Mətanə Vahid çağdaş dünya nəsrini bəsa analitik ya-xınlaşdırmaq səylərini, tənqidçi İlvi Babasoyun antik mifologiyayın çağdaş ədəbiyyatda bəllirlerini axtaran neçə-neçə məqalə-lərini misal götürmək olar. Bir silsilə yazı-larında İlvi Babasoy orijinal istedad örnə-yi, nakam gedişində də poeziyada iz qoymuş Faiq İsmayılov şeirini tanımaq üçün az qala bütün dünya şairlərinin müqayisəyə çə-girir; qiyas yaxşıdır, amma bu növ induktiv üsulla yanadığımız istəmək, bəlkə birco-bircə cəmi şairlərimizi də analojiyən keçir-mək olar. Əksinə, İlvinin Məhərib Əronin ifadə texnikası ilə xeyli rezonans doğurmuş "Minotavr" hekayəsini antik labirintdən ke-çirməsinin uğurlu təhilla nümunə demək olar... Bu növ müqayisə həvəsini bir sıra publisist-tənqidçi-müləhizə yazılarında (Or-xan Aras, Xuraman Hüseynzadə), eyni za-manda "dünya kontekst" atmosferini bir sıra informativ-maarifləndirmə secciyəli ma-teriallarda da (Əyyub Qiyasın "Ədəbiyyat söhbətləri", Nəbel mükafatçıların təqdimatı; Əminqeyin, Mətləb Ağanın yazıları) götürürük...

Ön nəhayət, kontekst söhbətində daha bir vacib nüans. M.F. Axundzadə də çağdaş ədəbiyyat səvədsində kontekstlərdən başla-mışdır: İrana nisbətə Rusiya yolu ilə, ərəb-fars mənşəli Şərq kontekstindən Qərb sivi-lizasiyasına doğru. Biz bu yolu pillə-pillə, tədricən gedirik; və bugün kimi aydın de-yil ki, Rusiyaya nisbətə həmin "dünya səvədsi" yalnız və yalnız Türkiyədən keçib gəlibdir. Bur - yuzüddən də çoxdur ki, doğ-ma tür kontekstidir; "Ədəbiyyat qəzə-ti"nin baş yazarı Azər Turan ardıcıl olaraq yazılarında məhz bu konteksti bərpə edir.

habelə digər müəlliflərin də (Elxan Zal, Xanəmir Telmanoğlu və b.) bu qəbildən yazılarına yer verməklə qəzetdə müstəvilləşdirir...

**5. Konfrans.** Çağdaş ədəbi prosesi dəyərləndirərkən, yenə də ötənlik qeydlərimə isnadla, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı mövqeyini ayrıca təsbit edir, mövcud konfrans formatına önəm verirəm. Çağdaş ədəbiyyatımız, ədəbi proses və tənqid bütövlükdə, bütün yönləri, janrları, proses və tendensiyaları ilə bəlkə də bircə burda görünmək, təqdim olunmaq, prezentasiya imkanı qazanır. Hər dəfə məruzələrin sayının artması, geniş icmallardan konkret problemlərə doğru ədəbiyyat mənzərələrinin daha da differensiallaşması məqbuldur, proyektin müəllifi, akademik İsa Həbibbəylinin prosesdə hər dəfə "yeni dalğalar" ləpələndirmək niyyətlərindən gəlir. Hətta irəli gedib, növbəti konfrans üçün daha bir məruzə mövzusu - kitab prosesinin təhlilini də gündəmə gətirməyi təklif edirdim.

Bu bir şansdır; hər hansı janrın, ədəbi hadisə və tendensiyaların, baxış bucağının işığında çağdaş ədəbiyyatla ünsiyyət və təmas fürsətidir. 2019-un tənqid ilində 2018-ci ilin ədəbi proses gəlişmələrini ehtiva edən "Ədəbi proses - 2018" kitabına baxırıq; təəssüf ki, 25 məqalə-məruzədən çox azında bu kontaktın baş tutduğunu görürük. Müəlliflər əksərən konar (hətta uzaq bir künc) mövqeyi seçib, eləcə prosesə tamaşa etməyə, gördüklərini, görə bildiklərini təsvir etməyə üstünlük verirlər. Nəinki çağdaş ədəbiyyata, ədəbi prosesə müdaxilə, bu və ya digər yöndən onu sorğulamaqdan, mühakiməyə çəkməkdən söhbət gedir, cüzi mübahisə, müzakirə, polemikaya belə məqalə-məruzələrdə rast gəlmirik. İstisnalar isə həmişə vardır; məsələn, Aynurə Mustafayevanın hər ilki teatr-monoloqları kimi, yaxud Maral Yaqubovanın çağdaş ədəbiyyatımızda nəsr texnologiyalarını izləməsi kimi...

Çağdaş ədəbiyyatımızda nələr baş verir, "nə, niyə, necə" baş verir? - ədəbi prosesin dəfələri qaldırdığı, gündəmə gətirdiyi həmin məqamı bu dəfə mən məhz Maral Yaqubovanın 2018-ci ilin (və ümumən çağdaş Azərbaycan) nəsrinə ünvanladığı "Nəsr: nəzəriyyə və yaradıcılıq texnologiyaları" məqaləsindən alıb qabardıram. Onu da vurğulamaq gərək ki, məqalə-məruzə böyük zəhmətin, əsl tədqiqatçı məsuliyyətinin bəhrəsi olub, Maral Yaqubovanın doktorluq araşdırmaları və çağdaş nəsr proseslərinin kəşfində xeyli mənzərələri üzə çıxarıb. Mətn-nəzəriyyəsi (və elə ümumən də nəzəriyyə) özlüyündə çox gözəl, nəsr materiallarının hesabına bir daha da təsdiqini tapır; amma "şikayət" şəklinə qayıdıb bir daha da bilmək istəyirsən: çağdaş nəsrimizdə nələr və niyə baş verir? - prosesin suala cavabı yoxdur, "necə baş verir" məqamına isə geninə-boluna məqalədə nəzəri təsvirlər cavablar verir...

**6. "Şikayət"** isə vardır. Çağdaş ədəbi prosesin içindən, gəlişmə tələbatı və tendensiyalarından görünür, ara-sıra səslənir də. Yazıçı Səfər Alışarlı (Nurəne Nurla müsahibəsindən): "Bəzən elə təəssürat yaranır ki, sanki ədəbi proses bütöv və canlı bir orqanizm olaraq heç kimi maraqlandırmır. Sanki hər kəs öz kitablarının hayındadır..." (ƏQ, 13 aprel 2019) Başqa bir yazar Qan Turalıya gör: "Oxucuların yazıçılarıdan daha hazırlıqlı olduğu bir ölkədə yaşayırdıq. Yazıçılarımız zamanın tələblərini gözdən keçirirdilər. Sürətlə marginallaşırdılar. Oxucudan qopublar. Ancaq öz tavalarında, öz yağlarında bişirdilər. Buna görə də oxucu yoxdur deyirlər. Amma, əslində, hər şey

çox sadədir. Yazıçı yoxdur!" (ƏQ, 11 may 2019) Ardınca "Ədəbiyyat qəzeti"nin, səhifələrində, çox yaxşı ki, ardıcıl meydan verdiyi gənc Eminqey deyir: "Şeirin texnologiyasını üstləməyi üçün onun verdiyi imkanları üstləməyi lazım idi. Texnologiya bizə bir toxunuşla teatrı, musiqini, rəsmi əlçatan edə bildiyi kimi, şeir də bizə bir oxunuşda bütün bunları verə bilməlidir. O zaman itirilmiş oxucuları qazana bilərik..." (ƏQ, 25 may 2019). Handan-hana "Oxucu, yoxsa yazıçı qitliqi?!" yazısında (ƏQ, 28 sentyabr 2019) Emin Piri də təkrarlamağı man bilir: "Azərbaycanda oxucu qitliqi var deyimi tam yerinə düşür. Kifayət qədər intellektual, şeirə, kitaba ac kütlə var..."

Ümumən, çağdaş ədəbiyyat ehtiraslarında, həmişə olduğu kimi, yenə də ən çox gənc nəslə "şikayətçi" görürük. Fərid Hüseynin "şeir dərsləri", Qanturalının "modern nəsr" çağırışları, Nicat Həşimzadə, Eminqey, Narqis, Tural Turanın "çağdaş oxu" təcrübə və tələbləri (...) ilin tənqid müstəvisinə yazılır. Şikayətin varsa, hardasa cavab notları da olmalıdır; və görürük ki, ardınca həmin cavabların adekvat, şeir, hekayə, esse yaradıcılığı da gəlir... "Məsuliyyətimizi nə üçün janrın boynuna atırıq?" kitabında tənqidçi Elçin çağdaş poeziya xiffətində hardasa kölgədə qalmış Əbülfat Mədətoğlu imzasını yenidən kəşf edir; və məhz bundan sonra şairin adı, namı-nişanı, kədəri və hünəri prosesdə dildən-dilə düşdü. Xuraman Hüseynzadə bir məqaləsində "Bakı ədəbiyyatı"nı kəşf edir: "Müasir Bakı ədəbiyyatından danışanda ilk yadıma düşənlər şair Rövşən Naziroğlu, Kənan Hacı, İlqar Fəhmi, Malik Atılay və Həmid Piriyev olur. Onların yaradıcılığı hər kəlməyə, hər sözü ilə Bakını xatırladır. Neft qoxulu, xəzri, gilavar ovqatlı, əncirli, üzümlü Bakı..." (ƏQ, 9 fevral 2019) və çağdaş ədəbiyyat adına hər birini izləməyə başlayır ("Həmid Piriyev - bakılı balası", "Külək yorulanda..." - ƏQ, 2 mart 2019 və s.) İzləməyinə deyir də; Həmid Piriyevin ardıcıl tərcümələrində belə, Kənan Hacıya usanmaz yazı həvəsi, ehtiraslarında həm çağdaş ədəbiyyat axtarıcılığı ümdədir... Cavanşir Yusifli bir dəst yazılarında "Azərbaycan hekayəsi" adına: Azər Musaoğlu, Nahid Hacıyev, Yaşar Bünyad, Ataşəm, Nəmət Mətin...; və şeiri sırasından: Elçin Aslanqil, Allahşükür Ağa, Rəvan Cavid, Malik Atılay... - imzalara diqqət çəkir...

Amma ən çox da çağdaş prosesin dərinlərindən ilin ədəbi müstəvisinə Həmid Hərişçi imzasının çıxdığını görürük: "Deyirəm ki, elə biri Həmid Hərişçi..." - gənc Eminqeydən ("Şeirimiz ən yeni, mükəmməl mərhələsinə qədəm qoymalıdır" - ƏQ, 25 may, 2019) azman Cavanşir Yusifliyə qədər. Samirə Əşrəflə söhbətində bu faktı Həmid Hərişçi özü də məmnunluqla vurğulayır: "Tanınmış ədəbiyyatşünas Cavanşir Yusifli "Şəmz Təbrizi" şeirimə şərh edərək demişdi ki, mənim yaradıcılığım, bədii mətnlərim ikiqatlıdır - üzdəki fiziki qatın altında metafizik qat da var... Bu üslubumu digər tənqidçi Əsəd Cahangir də hiss edib. Səkkiz son hekayəm barədə yazdığı analitik "Olum və ölüm" məqaləsində o bu hekayələrin metafizikasındakı qədim mətnləri, süjetləri açıb. Nəticədə, yaradıcılığımın bir sıra gizli mesajlarını oxucuya çatdırmağı bacarıb..." (ƏQ, 15 iyun 2019)

**7. Ən nəhayət, sonuncu təzis.** Çağdaş ədəbi prosesin obyektivindən görünənlərdən tənqidçi subyektinə qayıdaraq düşünürəm. Bəs mən tənqidçi olsaydım: çağdaş ədəbiyyatı nədə, niyə və necə sorğulardım? Hərçənd ki, tarix şərt şəklini qəbul etmir; ya tənqidçi olurlar, ya da olmur...